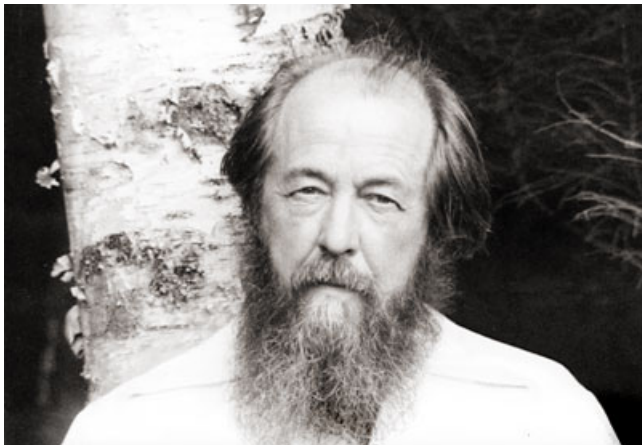

Az orosz értelmiség árulása

A posztsovjét szellemi elit útkeresése

The Economist

Az orosz értelmiség sokkal szabadabb, mint a Szovjetunió idején volt, az értelmiségiek többsége mégis inkább kiszolgálja a hatalmat, mintsem hogy kritikusan lépne fel - írja a The Economist. Mi az oka annak, hogy az orosz szellemi élet elvesztette az intellektuális erejét? Lehetséges, hogy a kritikus hangokra csak a diktatúrában van szükség, és a többé-kevésbé működő parlamentáris demokráciában nem?

Az orosz értelmiség színeváltozását jól szemlélteti Szolzsenyicin pályája. A nemrég elhunyt Nobel-díjas író a hetvenes években azért ostromozta az általa csak a pejoratív 'obrazovanscsinának', vagyis 'képzetteknek' nevezett réteget, mert ahelyett, hogy az elnyomottak nevében szólalt fel, inkább kiszolgált a hatalmat. A sors iróniája, hogy a szovjet időkben az üldözés elől külföldre menekülő író aztán maga is a hatalom kedvencévé vált. Miután visszatért Oroszországba, a liberális értelmiség nem túl nagy lelkesedéssel fogadta az immár nyugatellenes Szolzsenyicint. Vlagyimir Putyin viszont elzarándokolt hozzá, sőt, még a temetésén is tiszteletét tette.

A 19. században az orosz értelmiség még kritikus volt a hatalommal szemben, a szovjet időkben azonban elfeledkezett legfőbb feladatáról. A bolsevikok eleinte üldözték a független értelmiséget, de aztán békülékenyebbnek bizonyultak. Lenin és Sztálin célja mindenekelőtt az értelmiség politikai befolyásának felszámolása volt, de a kultúrát nem akarták kiirtani. A szovjet rezsimet nyíltan nem bíráló művészeket nem csak megtűrték, de támogatták: dolgozhattak, külföldre is utazhattak, és a pártvezetés számára fenntartott szanatóriumokban pihenhettek, „feltéve, hogy kiszolgálták a bolsevik államot”.

A The Economist Andrej Zorin oxfordi történészt idézi, aki szerint Sztálin felismerte, hogy „az atomfizikusok agya sem fog, ha nem élvezhetnek bizonyos szabadságot”. Márpedig a

fegyverkezési versenyben a Szovjetuniónak nagy szüksége volt a tudósokra. A kutatókat és mérnököket megbecsülték, az atomfizikusok elkülönített telepeken éltek, és még csak a pártba sem volt kötelező belépniük. A kutatótelepeken az atomfizika mellett a kultúra is virágzott. A tudósok szórakoztatása érdekében itt ugyanis még a betiltott művészek - mint például Vlagyimir Viszockij - is felléphettek.

A kommunizmus évtizedeiben azonban lassan mégiscsak kialakult a legalább részben független értelmiség. Egy idő után a sok tudóst már nem tudta felszívni a hadiipar. A társadalmi ranglétrán előrelépni nem tudó, munkanélküli értelmiség körében terjedni kezdtek a liberális eszmék. Idővel az értelmiség ismét önálló osztállyá kezdett válni. „Nem voltak ellenzékiek, róluk is az állam gondoskodott. De elégük volt az szovjet ideológiából, és kritikusan viszonyultak a rezsimhez. Civilizált körülmények között szerettek volna élni és sorbaállás nélkül akartak élelemhez jutni. De a Szovjetunió felbomlását nem óhajtották.”

Az értelmiség a gorbacsovi reformok lelkes támogatója volt. Azt remélték, hogy álmaik a peresztrojka segítségével megvalósulhatnak a Szovjetunió szétesése nélkül. Reményeik azonban nem váltak valóra - írja a londoni hetilap. „Az értelmiség diadalának paradoxona az, hogy a győzelmének köszönhetően összedőlő szovjet birodalom maga alá temette az értelmiséget is.” Az értelmiség a Szovjetunió idején kritizálta ugyan az rezsimet, és a kommunista vezetés néha büntetett, de a szellemi elitet mégiscsak a rendszer tartotta el. A Szovjetunió felbomlásával ez véget ért. „Az államnak már nem volt szüksége rájuk. Menedzserek és üzletemberek kellek, akik meg tudták akadályozni az éhínséget és a teljes gazdasági összeomlást.”

Az üldöztetés kultuszát ápolgató, a magát az ellenállás hőseként beállító értelmiség marginalizálódott. A rezsimváltás után sok tudós emigrált, mások - mint például Borisz Berezovszkij - az üzleti életben próbáltak érvényesülni, vagy emberi jogi szervezeteknél kezdtek dolgozni. „De az 1991-es átalakulás után mint osztály képtelenek voltak a szabadság érdekében fellépni és tartós intézményrendszert kialakítani.”

Az ideológiai és gazdasági összeomlás végképp szétzilálta a szellemi elitet. „A kapitalizmus idegen az értelmiségtől. Az értelmiség a monarchiában érzi otthon magát, a normális polgári társadalomban nem találja a helyét.” Az értelmiség kezdettől fogva elutasította a jelceni liberális reformokat, az állam tekintélyét helyreállító Putyint viszont támogatta. Szolzenszicyn, aki Jelcin kitüntetését nem volt hajlandó átvenni, Putyin elismerését nagy megtiszteltetésnek tekintette: sok értelmiséggel egyetemben ő is Oroszország nagyságának újjáélesztőjét látta a volt elnökben. Az orosz szellemi elit jelentős része támogatja az újjáéledt nacionalista törekvéseket, és persze boldogan elfogadja a kormány által osztogatott támogatásokat. Nem csoda, hogy a tudósok és művészek többsége egyáltalán nem kritikus az új rezsimmel szemben. Olyannyira nem, hogy elnöki mandátumának lejártakor jeles művészek, egyebek között Nyikita Mihalkov filmrendező nyílt levében igyekezett rábírní Putyint, hogy maradjon hatalmon.

A kevés ellenzéki értelmiségit pedig elhallgatják, de sokszor még csak erre sincs szükség, mert úgysem érdekel senkit a kritikus értelmiség véleménye. A The Economist emlékeztet Anna Politkovszkaja meggyilkolása utáni hallgatásra: néhányan sajnálkoztak ugyan, de az emberek nem mentek az utcára, és még a temetésén is csak kevesen jelentek meg. „Putyin elnök azzal

az érzéketlen megjegyzéssel tudta le a dolgot, hogy Politkovszkaja írásainak minimális hatása volt Oroszországban. A legszomorúbb az, hogy igaza volt."

„Oroszország sokkal szabadabb, mint a szovjet időkben. Nem demokratikus, de azért nem is totalitárius állam. Az őszinte beszédre jóval több lehetőség kínálkozik, mint korábban, de az értelmiség csak ritkán él vele." Márpedig ahhoz, hogy az orosz vezetés visszaéléseit és a korrupciót visszaszorítsák, elengedhetetlen az értelmiség szerepvállalása. „Oroszország nem újulhat meg az értelmiség segítségével" - idézi a brit lap a kommunistákkal soha megbékélni nem képes Szergej Bulgakov 1909-es szavait.

Pogonyi Szabolcs